

3 mei 2026

Programma van de herdenkingsbijeenkomst

ter gelegenheid van de 81e jaardag van het einde van de oorlog en de bevrijding van de concentratiekampen

Muziekstuk	Partita in d-mineur voor viool, BWV 1004, „Sarabande“ uit het jaar 1720 van Johann Sebastian Bach (1685-1750)
Begroeting	Prof. Dr. Oliver von Wrochem <i>Bestuurslid van de Stichting Hamburger Gedenkplaatsen en Leerlocaties</i>
Groetwoord	Carola Veit <i>Voorzitter van de Bürgerschaft van de Vrije en Hanzestad Hamburg</i>
Groetwoord	Maria Bering <i>Adjunct-hoofd van de afdeling bij de commissaris van de bondsregering voor cultuur en media</i>
Muziekstuk	Sonate nr. 3 in d-mineur voor viool, opus 27, „Ballade“ uit het jaar 1923 van Eugène Ysaÿe (1858 – 1931)
Toespraak (video)	Judith Jaegermann <i>Overlevende van het concentratiekamp Neuengamme</i>
Muziekstuk	Le Chant des Partisans Het "Lied van de Partizanen" werd in 1943 populair gemaakt door Anna Marly, een Russische balling die in Londen leefde. Op voorstel van de verzetsstrijder Emmanuel d'Astier schreven de journalist Joseph Kessel en de schrijver Maurice Druon een Franse tekst voor het oorspronkelijk Russische lied. Hierin werd opgeroepen tot een strijd op leven en dood voor de bevrijding van Frankrijk. Door Franstalige BBC-uitzendingen en afdrukken van de tekst in ondergrondse kranten werd het het verzetslied van het Franse verzet.
Toespraak	Katrin Duerinckx <i>Bestuurslid van de Amicale Belge de Neuengamme en de NCPGR Meensel-Kiezegem '44</i>

Muziekstuk

Die Moorsoldaten

Het lied werd in 1933 geschreven door politieke gevangenen in het concentratiekamp Börgermoor in het Emsland. Volgens componist Rudi Goguel werd het lied geschreven "als een bewust protestlied van de verzetsstrijders tegen de onderdrukkers, om publiekelijk onze hogere moraal te demonstreren tegenover de beestachtigheid van de SS".

Muzikale begeleiding door de Staatelijke Jeugdmuziekschool Hamburg: **Cedric Greiner** (viool) en **Jamie Freeman** (tenor), met ondersteuning van **Lydia Schmidl** (accordeon).

Aansluitend vindt de kransceremonie plaats bij de voormalige *Arrestbunker* (arrestatiebunker).

Muzikale begeleiding: **Samantha Wright** (klarinet)

Oliver von Wrochem

Geachte Helga Melmed, geachte Barbara Piotrowska, als onze eregasten wil ik u beiden allereerst van harte welkom heten, en ik wil ook Judith Jaegermann uit Israël van harte begroeten, die hier vandaag helaas niet aanwezig kan zijn, maar wiens toespraak we later zullen horen.

Geachte Voorzitter van de Bürgerschaft, mevrouw Veit,

geachte mevrouw Bering, adjunct-hoofd van het bureau van de regeringscommissaris voor Cultuur en Media,

geachte mevrouw Duerinckx, bestuurslid van de Amicale Belge des Neuengamme en de NCPGR Meensel-Kiezegem '44,

geachte vertegenwoordigers van de Duitse Bondsdag, de Senaat, de Bürgerschaft en het consulaire corps, ik ben ook verheugd dat delegaties van de aangesloten verenigingen van de Amicale Internationale en familieleden van voormalige gevangenen zijn aangereisd uit België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland, Polen, Zweden, Spanje, Tsjechië, Oekraïne en de VS.

Ik wil ook iedereen welkom heten die onze herdenking muzikaal begeleidt, bij voorbaat hartelijk dank aan alle medewerkers die het programma rond de herdenking op 3 mei mogelijk hebben gemaakt.

Geachte dames en heren, beste vrienden en vriendinnen,

Zoals elk jaar herdenken wij ter gelegenheid van de jaardag van het einde van de oorlog en de bevrijding al die overleden voormalige gevangenen van het concentratiekamp Neuengamme van wie wij de afgelopen 12 maanden het overlijden hebben vernomen. Met hen herdenken wij tegelijkertijd allen die in het concentratiekamp Neuengamme en zijn buitenkampen hebben geleden. Ik lees hun namen voor:

Livia Fränkel, Dita Kraus, Lilian Sulkovitz.

Er zijn nog maar weinig overlevenden van de concentratiekampen in leven. Des te meer ben ik verheugd dat twee van hen, Helga Melmed en Barbara Piotrowska, hier vandaag aanwezig kunnen zijn, en dat een derde, Judith Jägermann, een digitale toespraak zal houden. De drie

weten uit eigen ervaring hoe het is om te leven in een wereld waarin universele waarden en fundamentele mensenrechten niet langer gelden.

De overwinning op nazi-Duitsland en de ontwikkelingen op het gebied van het volkenrecht na 1945 hebben velen doen geloven dat een wereld mogelijk is waarin alle mensen in waardigheid kunnen leven.

Velen van u die hier vandaag aanwezig zijn, van heinde en verre, zetten zich in voor een dergelijke wereld.

Daarvoor dank ik u van harte. Blijf alstublieft niet verslappen in uw inzet!

Geachte dames en heren,

aan het begin van het jaar 2026 had ik me vast voorgenomen om optimistisch en positief te blijven, ondanks de wereldwijde en binnenlandse uitdagingen die ook gedenkplaatsen raken. Maar toen kwam er met de bloedbaden die het Iraanse regime onder demonstranten aanrichtte en de aansluitende aanvalsoorlog tegen Iran een nieuwe zware klap voor de universele erkenning van grond- en mensenrechten. Ook andere conflicten die ons al jaren begeleiden, tonen ons aan dat het internationaal recht steeds meer aan bindende kracht verliest.

De geopolitieke en historisch-politieke verschuivingen zijn onmiskenbaar. In veel landen van de wereld zijn de ondermijning van de scheiding der machten, de verzwakking van maatschappelijke instellingen en democratische procedures, de uitholling van de rechtsstaat en de allianties tussen oligarchen en populistten in de afgelopen twaalf maanden nog verder toegenomen.

Gezien de opmars van autoritair denken en handelen moeten gedenkplaatsen die herinneren aan het nationaalsocialistische onrecht zich buigen over de vraag hoe zij hun werk zodanig kunnen vormgeven dat zij de samenleving op een effectieve manier kunnen blijven informeren over het nationaalsocialistische verleden en bij zoveel mogelijk mensen een kritisch historisch bewustzijn kunnen bevorderen.

Een belangrijke voorwaarde is dat gedenkplaatsen onafhankelijk van politieke richtlijnen kunnen werken aan de voorlichting over het historische onrecht en de betekenis daarvan voor het heden. Juist tegen de achtergrond van een toenemende instrumentalisering van gedenkplaatsen voor historisch-politieke doeleinden hoop ik dat dit ook in de toekomst gewaarborgd blijft.

Het is belangrijk te beseffen dat gedenkplaatsen alleen effectief kunnen zijn als en zolang maatschappelijke en politieke actoren hen steunen. In een tijd van maatschappelijke polarisatie is het belangrijker dan ooit om samen te werken met groeperingen die strijden voor een op grondrechten en mensenrechten gebaseerde samenleving en tegen geschiedvervalsing, antisemitisme en racisme.

Ik wil daarom op dit moment alle personen, groepen en instellingen uit de overheid en het maatschappelijk middenveld bedanken die zich inzetten voor actieve herdenking en voor een democratische samenleving in Hamburg en daarbuiten. Velen van hen zijn hier vandaag aanwezig.

We hebben momenteel te maken met uitdagingen waarvan de gevolgen nog niet te overzien zijn. Om er maar twee te noemen: extreemrechtse jeugdculturen zijn in opmars en op het internet worden steeds vaker leugens over het nationaalsocialisme verspreid in beeld en tekst. In dit verband hebben we in januari meegewerkt aan een landelijke campagne die de gevaren van ongereguleerde digitale werelden benoemt en consequenties eist van de politiek en de platforms.

Gedenkplaatsen op historische locaties van nationaalsocialistisch onrecht zijn getuigenissen van massale misdaden.

Zij zetten zich namens de maatschappij in voor een waardige herdenking van de vervolgd en brengen het handelen van de meerderheidsmaatschappij ter sprake, dat deze staats- en maatschappelijke misdaden überhaupt mogelijk heeft gemaakt.

In deze tijd van ingrijpende veranderingen lijkt het mij van belang dat gedenkplaatsen, naast hun taak om het lot van de vervolgd in herinnering te brengen, meer dan voorheen aandacht besteden aan het sluipende proces van wegkijken in de beginperiode van het naziregime, tot en met de vele vormen van medeplichtigheid, maar ook van verzet en hulp, en dat zij de daarmee verbonden groepen in beeld brengen.

De confrontatie binnen het gezin en de samenleving met de oorzaken, vormen en gevolgen van het nationaalsocialistische geweld is naar mijn mening in de huidige situatie van cruciaal belang.

Om te begrijpen hoe het nationaalsocialistische onrecht zich kon doorzetten, maar ook wat precies de democratische orde in het heden in gevaar brengt, is het niet alleen nodig het leed

van de vervolgdten zichtbaar te maken, maar ook het handelen te benoemen en te analyseren van degenen die, zowel historisch als in het heden, een samenleving van ongelijkheid propageren, autoritair denken vestigen en grond- en mensenrechten buiten werking stellen.

Voor ons als stichting die voorlichting geeft over de misdaden van het nationaalsocialisme betekent dit dat wij in belangrijke maatschappelijke sectoren informatie verstrekken over het lot van de vervolgdten en over de maatschappelijke betrokkenheid bij en medeplichtigheid aan het nationaalsocialistische bewind, en dat wij mensen bewust maken van de gevaren van de uitholling van democratische waarden in het heden, bijvoorbeeld in bedrijven, sportverenigingen en supportersgroepen, in politieke organisaties en in de context van het gezin en het onderwijs.

We kunnen de toename van antisemitisme en antiziganisme, racisme, haat en het aanzetten tot geweld alleen met succes tegengaan als we de oorzaken en de invloed ervan in het verleden en het heden grondig doorgronden, deze zelf ter discussie stellen en er niet voor terugdeinzen om duidelijk te maken dat gewelddadige taal een voorwaarde is voor gewelddadig handelen.

Laten we ons inzetten voor een democratisch samenleven, voor medeleven en voor een op waarden gebaseerde dialoog, en daarbij optimistisch blijven. In ons dagelijks leven, in het gezin, in de vriendenkring, op het werk, in de vrije tijd en in de politieke arena.

Ik ben dankbaar dat u zo talrijk bent gekomen en ik ben in het bijzonder dankbaar voor de grote aanwezigheid van nakomelingen van voormalige vervolgdten, die stevig aan onze zijde staan.

Daarom wil ik nu het woord geven aan de voorzitter van de Hamburgse Bürgerschaft.

Translation: Martin Reiter

Carola Veit

Maria Bering

Geachte mevrouw Veit (voorzitter van de Bürgerschaft van de Vrije en Hanzestad Hamburg),

geachte mevrouw Duerinckx (bestuurslid van de Amicale Belge des Neuengamme en de NCPGR Meensel-Kiezegem '44),

geachte professor von Wrochem (bestuurslid van de Stichting Hamburgse Gedenkplaatsen en Leerplekken en directeur van de concentratiekampgedenkplaats Neuengamme),

en in het bijzonder:

geachte mevrouw Jaegermann, geachte mevrouw Melmed, geachte mevrouw Piotrowska, beste familieleden,

Geachte dames en heren!

„Vergeten is verraden“ – deze woorden van Hanna Levy-Hass, overlevende van het concentratiekamp Bergen-Belsen, beschrijven even kort als indrukwekkend de noodzaak om niet alleen vandaag, maar ook in de toekomst de slachtoffers van het nationaalsocialisme te gedenken. Niet alleen aan het onvoorstelbaar hoge aantal slachtoffers, maar aan elke individuele persoon, hun lot en hun identiteit, die hun door de nationaalsocialisten is weggenomen.

Een zeer essentieel element in de strijd tegen dit „vergeten“ – en wellicht ook tegen een „willen vergeten“ – waren en zijn nog steeds de ooggetuigen van het nationaalsocialistische geweldsregime, die via persoonlijke verhalen en gesprekken, maar ook in hun schriftelijke en filmische getuigenissen, de geschiedenis begrijpelijk maken.

Voor mij persoonlijk was en is het een grote eer dat ik in het kader van mijn werkzaamheden bij de regeringscommissaris voor Cultuur en Media talrijke overlevenden van de voormalige concentratiekampen en vele nabestaanden van vervolgd en heb mogen ontmoeten. Deze ontmoetingen hebben mij steeds zeer geraakt. Het zijn deze ontmoetingen die u doen beseffen dat het herdenken van de slachtoffers van het nationaalsocialisme een bredere dimensie heeft dan alleen het waarnemen van de verantwoordelijkheid van de staat of de maatschappij voor het verwerken van de nationaalsocialistische misdaden.

In wezen gaat het om de mensen die onvoorstelbaar leed hebben moeten doorstaan; het gaat om hun waardigheid, en het gaat om respect voor hun levensprestatie om het doorstane leed te verdragen en te verwerken. Dat overlevenden over hun ervaringen en gevoelens vertellen, is niet vanzelfsprekend. Voor velen is het meegemaakte te pijnlijk om er in het openbaar of zelfs binnen de naaste familiekring over te spreken. Des te indrukwekkender zijn deze ontmoetingen en des te groter is onze dankbaarheid voor uw moed en kracht.

Maar ook de nakomelingen van de slachtoffers en de overlevenden verdienen onze grote dankbaarheid. Zij kunnen vertellen hoe zij omgaan met het lot van hun ouders, grootouders en familieleden. Hun ervaringen maken duidelijk dat de naziperiode, wat de gevolgen betreft, geen afgesloten historische gebeurtenis was. De gevolgen blijven voortduren, uiteraard bij de overlevenden en hun nakomelingen, maar ook daarbuiten, in de hele samenleving. Misschien kunnen we op deze manier „begrijpen“ hoe diep de wonden van de nationaalsocialistische dictatuur zijn: ze overschrijden generaties, ze hebben een blijvende invloed op onze huidige samenleving en zullen ook in de toekomst hun stempel blijven drukken.

Voor de herdenkingsbijeenkomst van vandaag zijn familieleden van de eerste en tweede generatie, maar ook van generaties van kleinkinderen en achterkleinkinderen uit alle delen van de wereld naar de gedenkplaats voor het concentratiekamp Neuengamme gereisd om de slachtoffers te herdenken en deze herinnering door te geven aan de toekomst. Met hun aanwezigheid geven zij de herinnering een stem en een gezicht, maar bovenal ook een toekomst.

Een uitdaging voor ons allen bestaat erin nieuwe wegen te ontwikkelen op het gebied van onderwijs en educatie, juist om de jonge generatie te bereiken. Zo is het tegenwoordig bijvoorbeeld onontbeerlijk om inhoud ook via digitale kanalen over te brengen. De gedenkplaats voor het concentratiekamp Neuengamme is op dit gebied al vele jaren buitengewoon actief. De medewerkers van de gedenkplaats hebben met veel creativiteit en vakkundige expertise al talrijke initiatieven succesvol op sociale media geplaatst of met „Erinnern. Die Kinder vom Bullenhusser Damm“ („Herinneringen. De kinderen van de Bullenhusser Damm“) een baanbrekend digitaal herinneringsspel gecreëerd. De grote weerklank, met name bij jongeren, toont aan dat u hier de juiste weg bent ingeslagen.

De commissaris voor Cultuur en Media ondersteunt de gedenkplaats voor het concentratiekamp Neuengamme niet alleen op institutioneel vlak, maar maakt door de subsidie in het kader van

KulturInvest en het federale beleid inzake gedenkplaatsen ook de renovatie en verbouwing van historische gebouwen van het voormalige concentratiekamp mogelijk, evenals de nieuwe opzet van de permanente tentoonstelling. Hierdoor wordt het herdenkingscentrum in staat gesteld om nieuwe en hedendaagse benaderingen van het educatieve werk te implementeren.

Duitsland beschikt tegenwoordig over een veelzijdige herdenkingscultuur. Het in herinnering houden en verwerken van onze geschiedenis maken deel uit van ons democratisch zelfbeeld. Afgelopen november heeft het Duitse bondskabinet het nieuwe concept voor gedenkplaatsen van de Bondsrepubliek goedgekeurd. Met deze succesvolle actualisering, die momenteel wordt doorgevoerd, zet de Bondsrepubliek zich in voor een veelzijdig, federaal en innovatief landschap van gedenkplaatsen dat een breed effect heeft op de samenleving.

Het concept voor gedenkplaatsen legt de algemene voorwaarden vast waaronder de federale overheid de deelstaten kan ondersteunen bij de bevordering van gedenkplaatsen van nationaal belang, zoals de gedenkplaats voor het concentratiekamp Neuengamme. Dankzij de hervormde projectfinanciering zijn nu projecten mogelijk voor het behoud van historische locaties, voor de digitalisering van het gedenkplaatswerk, alsook voor educatie en toepassingsgericht onderzoek. Er is behoefte aan nieuwe vormen van digitale educatie, zodat de gedenkplaatsen nog effectiever met gedegen kennis en de kracht van de herinnering aan geweld en onrecht het hoofd kunnen bieden aan het welig tierende historisch revisionisme.

Evenzo moet het historische gebouwenbestand behouden blijven. Het geactualiseerde concept voor de herdenkingsplaatsen is ook een bewijs ervan hoezeer de regeringsvertegenwoordiger voor Cultuur en Media het werk van de gedenkplaatsen ter harte gaat en hoe hij deze met alle kracht ondersteunt.

We mogen niet vergeten. We zullen niet vergeten. Hieruit ontstaat onze verantwoordelijkheid om nieuwe vormen van onderwijs en voorlichting te versterken, zodat de herinnering levend blijft en de lessen die hieruit voortvloeien ook toekomstige generaties bereiken. Laten we deze weg samen bewandelen.

Ik dank u voor uw aandacht!

Translation: Martin Reiter

Judith Jaegermann

Ik heet jullie van harte welkom. Mijn naam is Judith Jaegermann.

Ik ben geboren in Tsjechië, in de stad Karlsbad, in het Sudetengebied. Mijn ouders hadden daar een mooi restaurant en elk jaar kwamen dezelfde gasten bij ons, want het is een kuuroord.

Ik was de jongste van drie meisjes. Esther was veertien jaar ouder dan ik en Ruth was een jaar ouder dan ik. Ik was de kleinste. Ik was dol op poppen. Ik vond ze geweldig. Ik was een gelukkige kind.

In de herfst vierden we het Loofhuttenfeest. Toen vroeg mijn vader me om met hem mee naar de binnenplaats te gaan om hem te helpen de hut mooi op te zetten. Ik heb hem graag geholpen. Ik heb de versieringen gemaakt en mijn vader heeft de hut gebouwd, en het was leuk. En plotseling, terwijl hij zo bezig was met bouwen, vlogen er stenen op ons af; ze kwamen van bovenaf. En ik vroeg: 'Papa, wat is dat?' Hij antwoordde: 'Stenen die naar ons worden gegooid, omdat we joden zijn en men ons niet mag.' En ik zei: 'Kom, papa, kom, laten we naar huis gaan.' En hij nam me bij de hand en we gingen naar huis. En ik rende naar mijn poppen en vertelde hen dat er stenen naar ons waren gegooid.

Mijn zus Esther, die op dat moment al een volwassen meisje was, zei tegen papa: „Papa, we moeten hier weg. We moeten naar Palestina emigreren, want hier zal een oorlog uitbreken.“ Maar papa geloofde het niet. Hij was een optimist en geloofde het niet. Hij zei tegen Esther: „Het gaat wel weer over. Deze golf van antisemitisme gaat wel weer over en er zal geen oorlog uitbreken.“ Maar zij had gelijk gehad. Ze is samen met een jeugdgroep op een schip vertrokken, en is naar Palestina gekomen.

We zijn gebleven en de situatie werd steeds slechter en slechter. En op een dag kwamen de Duitsers naar Praag, vielen de stad binnen en hebben Praag bezet. En elke Jood kreeg een ster, een gele ster waarop 'Jood' stond, en die moest goed worden vastgenaaid, met naald en draad. Ook ik had als kind deze ster gekregen en dat was erg onaangenaam en zeer vernederend. Maar we hebben het gedaan. En op school – ik ging toen al naar school, ik was tussen de zes en zeven jaar oud – werd ik ook bekogeld met stenen en takken van bomen. Men brak de takken af en men sloeg ons, de joodse kinderen, tot we thuiskwamen. En toen kwam ik thuis en huilde ik. En

mijn moeder zei: „Nu kun je niet meer naar school gaan, als ze jullie zo in elkaar slaan.“ Het was een moeilijke tijd, een heel moeilijke tijd.

En op elk huis zag je een hakenkruis en leuzen als: „Joden zijn muizen“ en „Joden naar Palestina“. En op elk restaurant stond geschreven: „Joden zijn hier niet welkom“; men mocht niet meer naar de bioscoop en joden mochten niet meer werken. Een joodse arts mocht geen arts meer zijn en een jood mocht überhaupt geen werk meer aannemen. En zo hebben we de sterren gedragen en op elk restaurant stond geschreven: „Joden eruit, we willen hier geen joden.“ En men heeft ons erg belasterd.

En er waren reclamecampagnes waarin een jood werd afgebeeld met een grote neus, een arendsneus en veel geld. Daar werden karikaturen van gemaakt en het was een moeilijke tijd. En plotseling mochten joden ook niet meer naar school. Men moest elk werk opgeven. Zelfs een naaister kon niet meer naaien en geen enkele arbeider kon nog werken. Artsen mochten zich niet meer als arts voordoen en het was een moeilijke tijd; men zat thuis en hoorde alleen maar nieuws.

En op een dag was er sprake van dat de Joden naar Theresienstadt zouden worden gedeporteerd. Dat was een getto niet ver van Praag. En zo zijn we met vrachtwagens opgehaald en worden we als pakjes op de vrachtwagen gegooid. En men heeft ons naar een museum geleid dat tot dan toe als museum had gefungeerd. En nu had men daar een verzamelplaats voor Joden ingericht, voordat men hen wegstuurde.

Ik was de jongste. We moesten daar appèl staan en dat was helemaal niet gemakkelijk. Er ging een week voorbij en toen brachten ze ons naar het station en duwden ze ons in de wagons. Dat waren natuurlijk veewagens. En we hebben een lange reis gemaakt.

We zijn in Theresienstadt aangekomen. Dat was een getto met een joods zelfbestuur. Er waren daar nog geen SS'ers bij. Er was een joods zelfbestuur en vrouwen, mannen en kinderen werden gescheiden gehouden. Ruth en ik, wij kwamen in een kindertehuis terecht. In het kindertehuis was ik erg ongelukkig, want ik was niet bij mijn moeder, maar bij mijn zus Ruth. Ik heb toen veel gehuild. Op een dag heb ik besloten dat ik mijn moeder zou gaan zoeken en ben ik het kindertehuis uitgelopen om haar te zoeken, maar ik kon haar niet vinden.

Toen kwam er een oudere vrouw naar me toe en vroeg: „Waarom huil je zo, mijn kind?“ En ik zei: „Nou, ik weet niet waar mijn mama is. Ik zit nu in het kindertehuis.“ „Kom, ik zal je laten zien waar je mama is, want ik weet waar de Tsjechische vrouwen zijn ondergebracht.“ En zo nam ze me bij

de hand. Ze liep met me mee en we vonden het huis waar mijn mama was ondergebracht. En ze zei: „Hier zul je je mama vinden.“ Ik zei: „Heel erg bedankt.“ En zij loopt verder en ik doe de deur open en riep: „Mama“.

Mijn moeder was binnen. Ze hoorde me en kwam naar buiten en omhelsde me. „Waar zijn jullie?“, vroeg ze. En ik zei: „We zijn in het kindertehuis, maar ik wil bij jou zijn.“ „Kom, kom, kom binnen.“ En ze nam me bij de hand en leidde me naar een klein kamertje, waar ze samen met nog twaalf andere vrouwen op matrassen verbleef. Ze zei: „Dit is mijn dochtertje en ik vraag jullie om er niets op tegen te hebben als ik haar hier houd.“ En alle vrouwen hebben me heel hartelijk opgenomen en gelukkig ben ik bij mama gebleven.

Maar er waren veel ziektes in het getto en ik werd ook ziek. Het was een ontsteking van het zenuwstelsel. Ik was toen erg ziek. Ik heb koorts gehad en toen heeft de dokter me meegenomen naar een zogenaamde ziekenafdeling, waar alle kinderen met die ziekte lagen, en ook daar was ik weer ongelukkig. De dokter zei: „Je bent al snel weer beter“ en „Hou je goed, je bent al snel weer bij je mama.“ En zo stuurde hij me op een dag, toen ik geen koorts meer had, naar mama en ik was heel gelukkig.

Ruth had ons ook gevonden en zo zijn er zestien maanden verstreken in Theresienstadt, waar men ons vertelde dat we nu naar de vergassingskamers zouden worden gestuurd. Dat hadden we nog nooit gehoord. We hadden de naam Auschwitz helemaal nog nooit gehoord. Maar men nam ons mee en er werd een transport georganiseerd en we moesten met de trein naar Auschwitz vertrekken. En daar hebben we onze vader weer teruggevonden, godzijdank. En we waren gelukkig samen. Maar men heeft de vrouwen weer afgescheiden en de mannen weer afgescheiden, en zo was het weer heel, heel triest.

We waren daar negen maanden en op een dag kwam Dr. Mengele de barak binnen op zoek naar tweelingen. En we hadden een paar tweelingen, die hebben zich meteen gemeld. „Wij zijn hier tweelingen“, en toen nam hij ze mee en we hebben ze nooit meer teruggezien. We hebben nooit iets gehoord over de vergassing. Maar hij had experimenten uitgevoerd met de tweelingen en we hebben ze nooit meer teruggezien.

Na negen maanden had men weer een transport georganiseerd en die bracht ons naar Hamburg¹ voor opruimwerkzaamheden. Dat was erg zwaar. Het was een zware tijd. Elke vrouw had een schep in handen gekregen, met de schep naar boven, en we liepen altijd te voet naar de zogenaamde stad, waar alles al platgebombardeerd was. Daar hebben we zwaar gewerkt, stenen opgeschoven of soms in de winter sneeuw geschoven. Het was een zware tijd.

Na nog eens negen maanden werden we naar Bergen-Belsen gestuurd, maar te voet. En daar zagen we alleen maar doden. Ze lagen allemaal op de grond in het kamp. En het was 15 april toen een *tank* met een Engelse soldaat het kamp binnenreed en hij zei: „Kids, you are free. We are the British.” – „Kinderen, jullie zijn vrij. Wij zijn de Engelsen.”

Dat konden we niet geloven. Dat konden we niet geloven. We waren weliswaar erg blij, maar er was weer een vreselijke ziekte uitgebroken, tyfus, die we allemaal nog kregen. We waren allemaal doodziek en velen zijn gestorven. Maar wij drieën zijn in leven gebleven. Ik dank God daarvoor. En op 15 April hebben ze ons naar Praag gestuurd en van daaruit hoorden we dat er een schip voor kinderen was dat naar Palestina voer. Mijn moeder heeft me meteen ingeschreven en zo ben ik op een dag in Israël terechtgekomen, waar ik een nieuw gezin heb gesticht.

Translation: Martin Reiter

---

¹ Volgens de huidige stand van kennis werd Judith Jaegermann in juli 1944 vanuit Auschwitz naar Hamburg gedeporteerd, naar de buitenkampen van het concentratiekamp Neuengamme „Dessauer Ufer”, „Neugraben” en „Tiefstack”. In april 1945 kwam ze in het concentratiekamp Bergen-Belsen terecht, waar ze werd bevrijd. Wij nemen aan dat Judith Jaegermann in deze passage verslag doet van haar ervaringen in het buitenkamp Neugraben van het concentratiekamp Neuengamme.

Katrin Duerinckx

Geachte Gasten,

Ook van mij van harte welkom op deze herdenking.

Mijn naam is Katrin Duerinckx. Ik ben de kleindochter van Ferdinand Duerinckx en het is via hem dat ik verbonden ben met Neuengamme.

Ferdinand Duerinckx kwam begin september 1944 aan in het KZ Neuengamme. Zijn verblijf hier zou maar enkele maanden duren. Op 18 december 1944 overleed hij in het KZ Neuengamme. Hij was amper 34 jaar.

Hoe is dit nu allemaal kunnen gebeuren?

Zijn verhaal begint in Meensel-Kiezegem, een klein dorpje in het centrum van België, in de nabijheid van Leuven. Tijdens de oorlog blijft in dit landelijk dorpje alles relatief rustig. Er is verzet, "de witten" en er zijn collaborateurs, "de zwarten". Mijn grootvader was schoolmeester in het dorp en hij was lid van de verzetsbeweging NKB.

De meeste jonge mannen uit het dorp duiken onder om te ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Ook bij mijn grootvader zaten mannen ondergedoken. In het dorp zit ook de Canadese piloot Teddy Blenkinsop ondergedoken, die na het neerschieten van zijn vliegtuig opgevangen werd door het verzet en die in Meensel wacht op de terugkeer naar zijn troepen.

Hoewel de collaborerende families openlijk uitkomen voor hun medewerking met de vijand, toch lieten verzet en collaboratie elkaar relatief ongemoeid.

Tot op 30 juli 1944. Op die dag wordt Gaston Merckx, zoon van een collaborerende familie, neergeschoten door weerstanders uit het Leuvense. De moeder van het slachtoffer wil wraak en zegt de woorden: hier zullen 100 gijzelaars voor sterven. Maar aangezien Meensel-Kiezegem een klein dorp is met minder dan 1.000 inwoners, was dit een zeer zware eis tot vergelding.

En zo werd op 1 augustus 1944 een eerste razzia gehouden. Drie mensen werden ter plaatse neergeschoten en 14 anderen, waaronder ook mijn grootvader, werden opgepakt en afgevoerd naar het Gestapo-kantoor in Leuven. Op 11 augustus wordt een tweede, veel grotere, razzia

uitgevoerd. Het dorp werd door 350 man omsingeld, alle huizen werden één voor één uitgekamd en nog eens 81 mannen en vrouwen werden opgepakt en overgebracht naar Leuven. Tijdens deze razzia werd ook gezocht naar de Canadese piloot Blenkinsop en werd de hoeve, waar men vermoede dat hij ondergedoken zat, in brand gestoken. De eigenaar van de hoeve komt hierbij om in de vlammen. De razzia's in Meensel-Kiezegem werden uitgevoerd, niet alleen door de Wehrmacht, maar ook door Vlaamse Collaborateurs en Vlaamse SS'ers.

Eind augustus 1944 werd mijn grootvader, samen met nog 70 andere dorpsgenoten, op transport naar Duitsland gezet. Als je dan weet dat Leuven op 4 september 1944 werd bevrijd, dan worden de gebeurtenissen in Meensel-Kiezegem alleen maar schrijnender.

Mijn grootvader kon uit de trein nog een briefje gooien met de volgende tekst:

"Op weg naar Duitsland, onbekende bestemming, allen gezond. Hopen spoedig weer te zijn. Bid voor een goede en snelle thuisreis."

Als bij wonder mocht mijn grootmoeder dit briefje ontvangen. Het was echter het laatste teken van leven dat de achterblijvende vrouwen en kinderen kregen van hun opgepakte mannen en vaders.

Al de gedeporteerde dorpsgenoten van Meensel-Kiezegem kwamen in het concentratiekamp van Neuengamme terecht. Verschillende werden doorgestuurd naar bijkampen of satellietkampen van Meppen, Bremen-Blumenthal, Lubeck, Brunswick, Wöbbelin, Schandelah en Bergen-Belsen. Zoals alle gevangenen werden ze als slaven tewerkgesteld in de kleiputten, de steenbakkerij, de industrie, de wapenindustrie ,... Velen stierven al snel door uitputting, ziekte, honger en mishandeling.

Van de 71 gedeporteerden zijn er slechts 8 mannen teruggekeerd. Eén van hen overleefde zelfs de Cap Arcona. Het kleine dorp Meensel-Kiezegem blijft achter in rouw. Met 44 weduwen en 112 oorlogswezen. Vrouwen zonder man, kinderen zonder vader.

Om het drama van Meensel-Kiezegem niet te vergeten wordt er in Meensel-Kiezegem elk jaar tussen 1 en 11 augustus een grote plechtigheid gehouden. We mogen niet vergeten wat er allemaal gebeurd is, niet in Meensel-Kiezegem met de razzia's, maar zeker ook niet wat er in KZ Neuengamme en alle andere concentratiekampen is gebeurd. Het blijft zo belangrijk om lessen te trekken uit wat er zo fout ging in het verleden. Vooral in de onzekere wereld waarin we nu

vandaag leven, blijft het meer dan ooit noodzakelijk om de vrije wereld waarin we leven te koesteren. Een wereld waarvoor zoveel mensen gestorven zijn. Ook mijn grootvader.

We moeten de herinnering aan de slachtoffers levendig houden. Zo wil ik ook de herinnering aan mijn grootvader levendig houden. Vanuit Meensel-Kiezegem wordt er al meer dan 20 jaar een herdenkingsreis naar Neuengamme georganiseerd. Vele medereizigers komen, net als ik, naar Neuengamme om hun overleden vader, grootvader, nonkel... te herdenken. En om op de plaats te zijn waar zij hebben geleden en zijn gestorven.

Stilstaan en herdenken in KZ Neuengamme gebeurt ook aan het beeld van Meensel-Kiezegem in het park van het domein. Het beeld "de wanhoop van Meensel-Kiezegem" stelt de treurende moeder voor met in het huisje enkel een kind. Een huis zonder man, zonder vader. Dit stukje Meensel-Kiezegem binnen het domein van KZ Neuengamme geeft ons de gelegenheid om ook hier elk jaar een plechtigheid te houden en een bloemenkrans neer te leggen als eerbetoon aan de slachtoffers.

In 2019 hebben we in Meensel-Kiezegem een nieuw museum "Museum44" opgericht. Hier kunnen de bezoekers het hele verhaal van het drama van Meensel-Kiezegem ontdekken en hopelijk met een kritische geest naar het gebeuren en de tijdsgeest kijken. Dit verhaal mag niet verloren gaan want als we het vergeten, gebeurt het opnieuw!

Mijn grootvader was amper 34 jaar toen hij stierf in KZ Neuengamme. Mijn grootmoeder Maria Janssens bleef achter met 5 kleine kinderen. De oudste was dan 7 jaar en de jongste nog geen 4 maanden. Toen mij grootvader werd opgepakt, was mijn grootmoeder hoogzwanger. Nog voor mijn grootvader op transport naar Duitsland werd gezet, werd hun jongste kind, Freddy, geboren. Hij heeft zijn vader dus nooit gekend. Mijn grootvader heeft ook zijn jongste zoon nooit kunnen zien. Mijn vader, Jef, die 5 jaar was toen zijn vader werd opgepakt, heeft het nog dikwijls over zijn vader, mijn grootvader. Ook al is hij nu 86 jaar, het blijft voor hem een gemis. Anderzijds zijn we zeer dankbaar en fier op onze grootmoeder. Zij heeft, net zoals de andere weduwen uit het dorp, het leven op een positieve manier aangepakt en gezorgd dat haar kinderen tot gelukkige, mooie mensen zijn opgegroeid.

Hoewel mijn grootvader, Ferdinand Duerinckx, in Meensel een symbolisch graf heeft, blijft deze plaats, KZ Neuengamme, zijn echte graf. Hier is zijn as uitgestrooid op het domein.

Hier wil ik hem komen opzoeken, zoveel ik kan. Daarom sta ik ook nu hier. Om hem te herdenken, te eren en hem te bedanken. Hij heeft tenslotte zijn leven gelaten in het traject naar een vrije wereld waarin ik ben mogen opgroeien.

Dank u.

Susann Lewerenz

Geachte gasten,

de herdenkingsbijeenkomst hier in de Walther-Werken is nu ten einde. Aansluitend gaat het verder met de kranslegging bij de voormalige Arrestbunker. Gelieve buiten naar rechts te gaan; onze medewerkers zullen u de weg wijzen.

Hartelijk dank.

Translation: Martin Reiter